

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

УДК 37.017.7

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.12783475>

Ідеї трудового виховання західноєвропейських просвітників як потенційне джерело покращення якості освітнього процесу в Україні

Смолянук Наталя Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків, вул. Алчевських, 29, <https://orcid.org/0000-0003-3524-581X>.

Прийнято: 18.07.2024 | Опубліковано: 29.07.2024

Анотація. Основною метою статті є вивчення ідей трудового виховання просвітників Західної Європи задля аналізу їхнього педагогічного потенціалу підвищення якості освітнього процесу в Україні. У якості основного **методу дослідження** був використаний метод якісного контент-аналізу, в процесі якого були детально проаналізовані оригінальні джерела філософсько-педагогічної думки доби Просвітництва. У **результатах** дослідження було проілюстровано матрицю ідей трудового виховання просвітників з її подальшою адаптацією до сучасних реалій українського навчального процесу. Обґрунтовано доцільність використання ідей трудового навчання просвітників для покращення якості навчального процесу в сучасній Україні. Встановлено, що ідеї просвітників не втратили своєї актуальності та володіють високим

потенціалом для вирішення педагогічних проблем сучасності. На прикладі філософсько-педагогічних творів Йоганна Базедова, Джона Локка та Йоганна Песталоцці доведено, що модель трудового виховання просвітників має низку особливих ознак, як-от: особлива орієнтація на дитину та її розвиток, зв'язок з навколишнім світом (природність), гармонійність педагогічного, родинного та суспільного елементів. Ці особливості дають змогу говорити про трудове виховання Просвітників як незалежну педагогічно-філософську формацію, що отримала не лише теоретичне, але й практичне втілення. Доведено, що трудове модель трудового виховання просвітників, незважаючи на часову відстань у більш ніж два сторіччя, не втратила своєї актуальності та має значний потенціал покращення вітчизняного освітнього процесу, що полягає у зосередженні на праці як основі засвоєння знань. У висновках підсумовані результати дослідження та окреслені потенційні вектори адаптації ідей трудового виховання просвітників до освітнього процесу в Україні.

***Ключові слова:** якість освітнього процесу, трудове виховання, Західноєвропейське Просвітництво, якісний контент-аналіз.*

Ideas of labor education of Western European enlighteners as a potential source of improving the quality of the educational process in Ukraine

Smolianiuk Natalia

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Teaching Natural and Mathematica Disciplines in Preschool, Primary and Special Education, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Alchevskyyh st., 29, <https://orcid.org/0000-0003-3524-581X>.

Abstract. *The main goal of the article is to study the ideas of labor education of Western European enlighteners in order to analyze their pedagogical potential for improving the quality of the educational process in Ukraine. As the main **research method**, the method of qualitative content analysis was used, during which the original sources of philosophical and pedagogical thought of the Enlightenment were analyzed in detail. The **results of the study** illustrated the matrix of ideas of labor education of enlighteners with its subsequent adaptation to the modern realities of the Ukrainian educational process. The expediency of using the ideas of labor education of enlighteners to improve the quality of the educational process in modern Ukraine is substantiated. It was found out that the ideas of enlighteners have not lost their relevance and have a high potential for solving modern pedagogical problems. On the example of the philosophical and pedagogical works of Johann Basedov, John Locke, and Johann Pestalozzi, it is proved that the model of labor education of enlighteners has a number of special features, such as: a special focus on the child and its development, connection with the surrounding world (naturalness), harmony of pedagogical, family and social elements. These features make it possible to talk about the labor education of enlighteners as an independent pedagogical and philosophical formation, which received not only a theoretical, but also a practical embodiment. It is proved that the labor model of labor education of enlighteners, despite the time gap of more than two centuries, has not lost its relevance and has a significant potential to improve the Ukrainian educational process, which consists in focusing on work as the basis of knowledge acquisition. The **conclusions** summarize the results of the research and outline the potential vectors of adapting the ideas of labor education of enlighteners to the educational process in Ukraine.*

Keywords: *quality of the educational process, labor education, Western European Enlightenment, qualitative content analysis.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Очевидним викликом та першочерговим завданням сьогодення є відповідність системи освіти вимогам ринку праці й суспільного існування сучасності та – найважливіше – майбутнього [9]. Адже основною функцією системи освіти є забезпечення високоякісної підготовки майбутніх поколінь, що мають виконати наступний виток розвитку своєї держави та суспільства. Тому вкрай важливим є питання забезпечення якості освітнього процесу, що, окрім безпосереднього контролю за виконанням законодавчо встановлених та програмно закріплених норм [12; 10], включає у себе постійний пошук та вдосконалення існуючих теоретичних концепцій та практичних форм освітнього процесу. Одним з можливих джерел оновлення та покращення існуючого знання є звернення до історичного педагогічного досвіду різних країн.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оскільки тема трудового виховання не є новою, то ступінь її наукового дослідження є доволі значним. Виконуючи аналіз літературних джерел, варто враховувати країну походження, час виходу та варіант моделі трудового виховання, що розглядається. Для даного дослідження важливим є сучасний український кут зору на загальну проблематику історії трудового виховання, представлений працями Є. Антипіна [7], Г. Беленької [8], Т. Євтухової [11], М. Машовець [14] та ін. У цьому контексті ілюстративними науковими працями постають роботи вітчизняних вчених О. Максимчук [13] та О. Філоненко [15], що багато у чому показують характерний загальний напрям вітчизняної наукової думки з зазначеного питання. Для українського наукового та педагогічного розуміння трудового виховання характерним є звернення до загальновідомого філософсько-педагогічного надбання, зокрема у Західній Європі. Загальновідомим вважається тисячолітня традиція трудового виховання. У якості встановленого

розглядається факт постійної присутності праці у освітньому процесі. Вважається, що перші ідеї поєднання праці та навчання слід відносити до доби Відродження, проте набагато більше важливість саме трудового виховання підкреслюється педагогами-просвітниками, такими як Д. Локк, Ж.–Ж. Руссо, Й. Песталоцці [13; 15]. Зокрема зазначається, що історичному педагогічному розумінню трудового виховання притаманне розуміння того, що праця важлива для фізичного та розумового виховання, а також для розвитку моралі, уяви та корисних навичок та звичок. Вважається, що трудова діяльність має бути невід'ємною частиною навчального процесу. У контексті розгляду вітчизняного педагогічного досвіду трудового виховання досліджується досвід ХХ сторіччя, пов'язаний з переосмисленням трудового виховання через радянський досвід та масовим пропагуванням його, незважаючи на бажання окремих учасників освітнього процесу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз українського науково-педагогічного розуміння трудового виховання показав певний розрив з західноєвропейською педагогічною традицією, задля подолання якого необхідними є подальші дослідження витоків та основних віх розвитку трудового виховання у європейській педагогіці, без чого неможливим є їх правильне розуміння та адаптація до потреб сучасного освітнього процесу в Україні. Оригінальний внесок даної статті полягає у аналізі та новому переосмисленні ідей просвітників з урахуванням сучасних педагогічних реалій.

Метою даної роботи є звернення до історико-педагогічного теоретичного досвіду трудового виховання доби Західноєвропейського Просвітництва з метою аналізу тогочасних ідей трудового виховання та подальшого переосмислення у контексті підвищення якості освітнього процесу в Україні.

Зазначена мета окреслила **коло наступних наукових завдань:**

1. Визначити основних керуючих представників ідеї трудового виховання доби західноєвропейського Просвітництва;
2. Проаналізувати їх ключові твори щодо виділення основного змісту та особливостей тогочасного розуміння трудового виховання;
3. Переосмислити отримані результати стосовно українських педагогічних реалій та схарактеризувати потенціал покращення якості освітнього в Україні шляхом використання ідей трудового виховання західноєвропейського Просвітництва.

Для досягнення поставленої мети та виконання дослідницьких завдань, окрім **загальнонаукових методів** аналізу та роботи з джерелами, для аналізу основних текстів [2; 4; 1; 5] був використаний **метод якісного контент-аналізу** [6; 3], що дозволив систематично проаналізувати тексти та виокремити категорії значень трудового виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Аналіз педагогічного доробку доби Західноєвропейського Просвітництва показав, що основні ідейні прояви трудового виховання мали регіональний характер та проявилися у роботах англійського (Джон Локк), французького (Ж.Ж. Руссо), швейцарського (Й. Песталоцці) та німецького (Й. Базедов) Просвітництва. Дана робота робить особливий акцент на залучення до загального аналізу ідей Базедова [1], що подекуди залишається поза основною увагою дослідників.

В результаті аналізу було встановлено, що трудове виховання у працях західноєвропейських просвітників має низку особливих рис, що дають змогу говорити про окремий, просвітницький варіант трудового виховання. Водночас, англійський, французький, швейцарський та німецький дискурсивні варіанти характеризуються спільними рисами, що дозволяє говорити про ідейну спільність та об'єднати їх, не розділяючи за національною ознакою.

До основних характеристик Західноєвропейського Просвітництва, що мають потенціал застосування у сучасному освітньому процесі в Україні, належать особлива орієнтація на дитину та її розвиток, зв'язок з навколишнім світом (природність), гармонійність педагогічного, родинного та суспільного елементів. У контексті трудового виховання просвітників центрального значення набуває усебічний розвиток дитини, що вбачається повноцінно можливим лише шляхом праці, що отримує позитивні конотації.

Зрозуміло, що паралельно з ідеальним уявленням про розвиваючу працю існувало й інше розуміння праці, присутньої у тогочасному суспільстві, – виконання необхідних завдань попри бажання та фізичні ресурси. Просвітники показали «світлий» бік праці, направленої на розвиток та вдосконалення. Дитячий розвиток передбачав певний фізичний та духовний ідеал, що просвітники вбачали у духовно та фізично розвинутій особистості, основною ознакою якої було самостійне, незалежне прийняття рішень та індивідуальна відповідальність за них.

Наступний важливий елемент концепції просвітницького трудового виховання полягав у визначенні перебігу трудових процесів з природою (навколишнім світом). Трудове навчання вбирало у себе елементи безпосереднього природного оточення дитини, відображаючи потреби тогочасного суспільства та готуючи дитину до дорослого життя. Уміння та навички, яких дитина набувала у процесі такого навчального процесу мали безпосередній зв'язок з реальним навколишнім світом, збагачуючи дитину не лише навичками працювати, але й необхідними знаннями про навколишні предмети та можливості їхнього раціонального застосування. Така природність трудового виховання виховувала поважне та бережливе ставлення до навколишнього світу, покращувала знання, давала усвідомлене розуміння власного місця у природньому колі.

Мирне та продуктивне співжиття з навколишнім світом ставало логічним продовженням гармонійного поєднання педагогічного, родинного та суспільного елементів у концепті трудового виховання просвітників. Педагогічний елемент полягав у спрямуванні розвитку дитини, що часто виходив з родини (зокрема на прикладі творів Песталоцці), але не завершувався нею. Трудове виховання у родині та природі надавало усім без винятку елементам дитячого оточення педагогічного характеру. Праця ставала методом та основою особистого переосмислення дитиною свого оточення.

Родина, нарівні з природними предметами, ставала джерелом та ціллю трудових завдань, даючи приклад для наслідування та порівняння. Трудове виховання передбачало поступове розуміння поділу праці та необхідності виконання кожним членом родини своїх завдань. Дитина вчилася пізнавати та відрізняти різні види та різні рівні праці, оцінювати власні можливості, цінувати працю інших.

Наступний після родинного суспільний рівень передбачав вихід за межі лише родинного трудового самоусвідомлення та перенесення отриманого досвіду на (дитячий) колектив. Трудові завдання, виконані спільними зусиллями, розширювали межі самоідентифікації дитини, виховуючи не лише самостійно мислячу та усебічно розвинену особистість, але й особистість, що переймається проблемами колективного (сімейного, регіонального, загальнодержавного) життя. Цей рівень трудового виховання західноєвропейських просвітників є вкрай важливим, оскільки підкреслює значення та виховує розуміння колективного мирного та щасливого співіснування, поєднаного з індивідуальним розвитком.

Така модель трудового виховання, що поєднала у собі індивідуальний та колективний розвиток, є вкрай актуальною для сучасного освітнього процесу в Україні. Трудове виховання, спрямоване на пізнання навколишнього світу через

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

особисту, самостійну та колективну, працю має потенціал докорінно змінити мотивацію дітей навчатися. Трудове виховання, що поєднує у собі родинне та колективне формулювання та виконання трудових завдань, що спираються на природні елементи та оточуючий матеріальний світ, може допомогти змінити розуміння та ставлення дитини до мети навчального процесу, що позитивно вплине на якість освітнього процесу.

Зрозуміло, що сучасний контекст висуває низку вимог, до яких має бути адаптована модель трудового виховання просвітників. Зокрема, віртуалізація не лише навчального процесу, але й багатьох інших сфер життя людини робить запропоновані у добу Просвітництва тактики неможливими. Проте, перефразовані у цифрову педагогічну реальність ідеї не втрачають свого позитивного впливу. Важливо зберегти педагогічну ідею пізнання світу та самого себе через працю, що має приносити позитивні результати не лише тому, хто її безпосередньо виконує, але й оточуючим людям. Головне, щоб у процесі навчання та виховання дитина не лише оволодівала необхідними навичками та звичками, а й навчалася правильно працювати на користь собі, колективу, державі та навколишньому світу. Оскільки праця є кінцевою метою освітнього процесу, то трудове виховання має з самого початку формувати та спрямовувати освітній процес, покращуючи його якість.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз ключових робіт західноєвропейських просвітників показав, що тогочасна модель трудового виховання мала завершений характер та відрізнялася оригінальністю запропонованих трактувань освітнього процесу. Праця, що була покладена в основу педагогічної моделі, мала на меті виховання самостійно мислячої та усебічно розвиненої особистості. Одночасно підкреслювалася важливість гармонійного співіснування з оточуючим світом (природою), а такою соціальним оточенням на різних рівнях (родиною, колективом, державою). Таким чином,

дитині прищеплювалося не егоїстичне задоволення власних потреб, а розуміння своєї приналежності до свого оточення, необхідності піклування про нього та про себе як частини загального цілого. У сучасному контексті така модель має значний потенціал покращення якості освітнього процесу, оскільки дозволяє виховати інші орієнтири, змінивши мотивацію до навчання.

Дана тематика є актуальною для сучасного педагогічного дискурсу та може стати поштовхом для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Basedow J. *Das Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien und Völker: Von Erziehung, Unterricht und Schulwesen*. Fritsch. 1771.
2. Locke J. *Some thoughts on education*. J. Hatchard. 1836.
3. Mayring Ph. *Qualitative content analysis: a step-by-step guide*. London. 2021.
4. Pestalozzi J. *Wie Gertrud ihre Kinder lehrt*. A. Pichler's Witwe & Sohn. 1877.
5. Rousseau J-J. *Émile or On Education*, trans. Allan Bloom. New York. 1979.
6. Schreier M. (2020). *Content analysis, qualitative*. SAGE Publications Limited. 2020.
7. Антипін Є. Поступ ідей про наступність трудового виховання дітей (1919-1934рр.). *Освітологічний дискурс*. 2018. № 3-4. С. 27–39.
8. Беленька Г. Трудове виховання дітей дошкільного віку: реалії XXI сторіччя. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2009. № 2. С. 26–37.
9. Говоров Є., Шульга О. Аналіз стану професійної освіти України в умовах сьогодення. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. № 24(180). С. 3-9.

10. Державний стандарт дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovijkomponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 10.07.2024).
11. Євтухова Т. А. Проблема трудового виховання та всебічно розвиненої особистості на сторінках регіонального фахового педагогічного видання. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2015. № 45. С. 237–243.
12. Закон України про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.07.2024).
13. Максимчук О. Проблема трудового виховання в історії зарубіжної та вітчизняної педагогіки. *Наукові записки*. 2001. № 36. С. 97–110.
14. Машовець М. А. Трудове виховання дітей дошкільного віку: пошук нових ідей. *Інноватика у вихованні*. 2018. С. 147–153.
15. Філоненко О. Проблема трудового виховання в історичному вимірі. *Наукові записки*. 2022. № 203. С. 28–34.